

HET MYSTERIE VAN DE HERKOMST VAN HET VERMOGEN DER VADER'S

P.J.A. van Voorst Vader

Deel I: HET PROBLEEM

Ambten

In 1808 werden alle ambtenaren die >f600,- 's jaars verdienden, verplicht tot inschrijving op een staatslening van f30 miljoen, ter somme van de helft van hun ambtelijk inkomen. A. Vader geeft als zijn ambtelijk inkomen het volgende op:

	Tractement	Emolumenten
Bailliuw	f 0,--	f 60,--
Secretaris van Cortgene	f 0,--	f160,--
Clercq	f 9,--	
Dijkgraaf Stadspolder	f12,--	
Dijkgraaf Willem Adriaan Polder	f60,--	
Totaal der inkomsten	f81,--	+ f220,--

Wij zien hieruit dat de ambten van Baljuw en secretaris ongesalarieerd waren! En ook de emolumenten waren geen bron van rijkdom: een schoolmeester had in die tijd een inkomen van f300,-- à f400,--. De predikant van Cortgene verzamelde uit verschillende potjes ±f1000,-- per jaar. De emolumenten van de baljuw kwamen allereerst uit een belasting bij transport van vast goed: vanaf de 13e eeuw geschiedde de verhandeling van vast goed in Zeeland voor schout (of baljuw) en schepenen. Ook kreeg hij een deel der boetes. In 1802 strafte de "Regtbank" te Cortgeen (= Baljuw + schepenen) drie vrouwen wegens overspel met boeten, variërend van f225,-- tot f300,-- (de mannen bleven ongestraft!). Een schippersknecht, die in dronkenschap de baljuw beschimpte, kreeg een boete van £12 Vlaams (= f36,--).

De secretaris verdiende bij de registratie voor de Burgelijke Stand. Voor registratie van een dode was het bedrag 10 stuivers "*of zoo veel minder als de armoede toelaat*".

Het rentmeesterschap van de Heerlijkheid gaf hogere inkomsten. In 1788 - volgens Pieter's eerste rapport, dat over 1787 gaat - ontvangt de "*rendant*" uit de beide vermogensbestanddelen van de boedel Nassau de Lecq samen £92 en als vergoeding voor zijn reis naar Alkmaar e.d. £79½. Samen dus f1029,--. Van die merkwaardig hoge onkosten zal Pieter wel iets over hebben gehouden. In 1823 beurde de rendant ruim f903,--, in 1832 "*10% van den ontfang*", d.w.z. op f11.140,-- ruim f1100,--.

Een volgende bron van inkomen was voor Abraham, dat hij 1813-1838 als notaris fungeerde. Maar dat stelde heel weinig voor, omdat de notarissen uit Goes ook op Noord-Beveland practiseerden. En later kwam er nog een in Colijnsplaat. In 1838 waren er 29 transacties. In voorgaande jaren minder.

Willem Lodewijk was allereerst ontvanger der directe belastingen, maar ook gemeente-ontvanger voor Wissenkerke, Cortgene en Cats, secretaris en schout van Wissenkerke, bovendien dijkgraaf van de Wissenkerke Polder, later nog van andere polders, terwijl hij voor een tijdje ook fungeerde als maire en burgemeester. Na de dood van Pieter werd hij rentmeester voor een deel van de boedel Nassau de Lecq, met name voor het bezit op Zuid-

Beveland en de verder van Cortgene gelegen delen op Noord-Beveland. Inkomens uit deze functies waren wel met die van Abraham vergelijkbaar.

Grondbezit

Na de verwoesting van zijn woning bij het 2e Oranjeoproer in 1787 trekt Pieter Vader, de vader van Abraham en Willem Lodewijk, - zo lezen wij - zich terug op "zijn boerderij". Voor zover wij weten, had hij - naast zijn huis en erve - alleen deze boerderij. Dat bezit komen wij in 1808 tegen als enig grondbezit van Abraham in Cortgene, als hij na de overstroming van de Willem Adriaan Polder in 1808 de geleden schade moet opgeven (van vergoeding ziet hij overigens af ten bate van anderen, die daar meer behoefte aan hebben!). Dit bezit omschrijft hij als:

- 3:10 gemet zaaijland
- 7:64 gemet weiland

Samen dus bijna 11 gemet, d.w.z. nog geen 4 ha. Een wel heel bescheiden bezit.

In 1817 betaalde hij daarvoor f62,81 grondlasten. Daarnaast betaalde hij nog f109,76 grondlasten voor grondbezit in de gemeente Wissenkerke. Samen met andere lasten komt hij dan netaan tot de f200,-- bijdrage aan belastingen, vereist om tot kiezer te kunnen worden gekozen, die zijn stem mag uitbrengen op een kandidaat voor de Provinciale staten. In 1823 haalt hij die f200,-- zelfs niet, maar in 1826 weer net wel (Willem Lodewijk betaalde in 1818 f1494,-- belasting). Toch eindigt Abraham zijn leven als man met een groot, zelfs zeer groot vermogen. De onroerende goederen alleen werden op f446.841,20 getaxeerd in 1854. Die moet hij dus voornamelijk in het 2e kwart van de vorige eeuw hebben verworven.

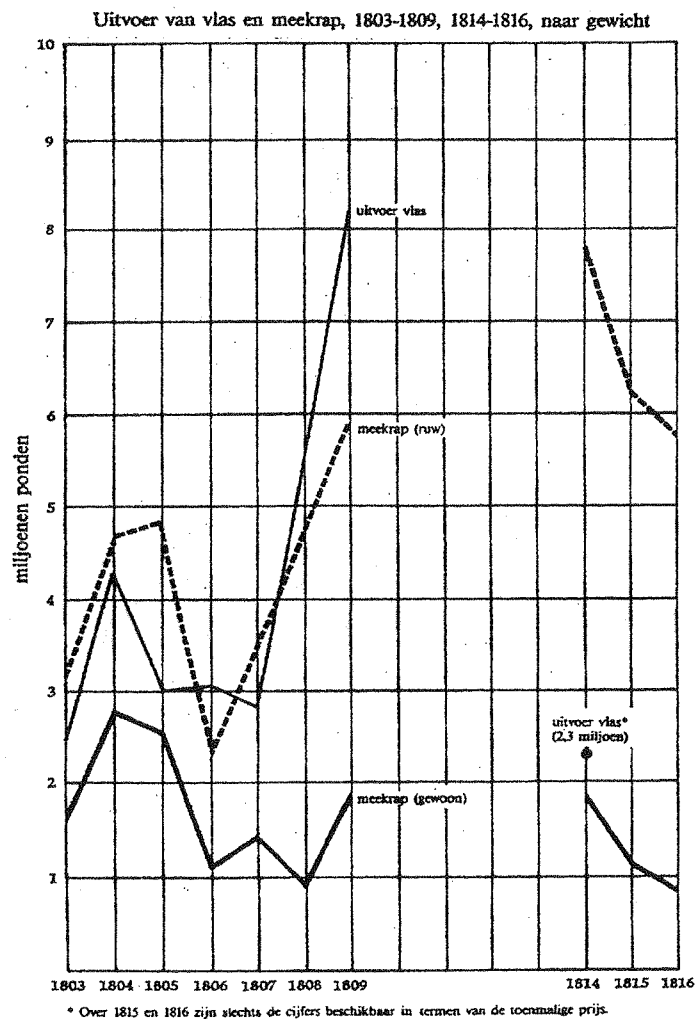
Hoe kwam hij er aan? Niet van zijn vrouw: uit haar Memorie van Successie in 1849 blijkt dat zij niet meer dan ruim 6 ha heeft nagelaten. Hij moet het dus zelf verdiend hebben.

Nu is het wonderbaarlijke dat juist dat kwart van de 19e eeuw een zware economische depressie beleefde. Groenleer schrijft: "*Na de periode 1780-1820, waarin de landbouw meestentijds bloeide, braken voor de boeren magere jaren aan. De prijzen van de meeste gewassen en van vlees en zuivelproducten begonnen te dalen.*" Goedkoop graan stroomde binnen uit de Baltische landen en Zuid Rusland. "*Voor Zeeland was de situatie bijzonder ongunstig, omdat de meekrapcultuur gelijktijdig met de graanbouw in verval raakte.*" Goedkope Franse meekrap verdrong Zeeland van de Engelse markt. Aardappelen boden enige compensatie, vooral door een constante opbrengst, althans tot het uitbreken van de aardappelziekte in 1845 en volgende jaren. Vlas en koolzaad konden nog al eens voor teleurstellende verrassingen zorgen in de oogst. De door Napoleon verplicht ingevoerde suikerbieten verdwenen na herstel van de invoer van suiker van overzee, kwamen eerst in het eind van de 19e eeuw terug. "*Omdat bij de dalende prijzen van de gewassen de pachtsommen niet snel genoeg volgden, kwamen de vele pachtboeren in nog ernstiger moeilijkheden dan de grondeigenaren-exploitanten.*"

Het lijkt een mysterie hoe Abraham in die tijd rijk kon worden. Voor Willem Lodewijk liggen de zaken iets anders. Die trouwde een rijke vrouw: volgens V.O.C.-deskundigen staan de beide reizen van Jan van Voorst naar Batavia, maar vooral de drie daarop volgende reizen als kapitein naar Kanton zeer beslist garant voor de verwerving van een belangrijk vermogen. En dat kwam via de ongehuwde dochter Maria Jacoba en de kort na haar huwelijk met de jurist Philipse reeds in 1796 kinderloos overleden dochter Johanna Henriëtta geheel terecht bij het echtpaar Vader - van Voorst (volgens Zeeuws recht ging het vermogen van de vrouw, als die kinderloos stierf, terug naar haar familie). In de Napoleontische tijd kan Willem Lodewijk, omdat hij toen al wat grondbezit had, geprofiteerd hebben van de opleving van de verbouw van

vlas en meekrap (uniformen). Zie de statistiek in figuur 1, verstrekt door Simon Schama (Patriots and Liberators: Revolution in The Netherlands, 1780-1813; Nederlandse vertaling G. Groot, Uitg. Agon, 1989), die het weer overnam van minister Gogel.

Figuur 1.

Een moment van groei van het vermogen van Willem Lodewijk zien we na de inpoldering van de Soelekerkepolder in 1818, waarover hij de administratie voerde. In 1817 kochten Middelburgse heren de helft van de in te polderen schorren van ambachtsheren. De andere helft ging naar vijf Noord-Bevelanders, w.o. W.L. Vader. Dat was een voordelige zaak: de indijking kostte f153.694,65. Het na één jaar geogoste koolzaad bracht al f104.514,34 op. Het aandeel

van W.L. zal dus ongeveer 10% daarvan hebben bedragen. Wellicht gaf deze transactie hem moed om in April 1818 Sorgwijck te kopen.*

De Vader's hebben niet deelgenomen aan de indijking van de Onrust Polder (1846), de Leendert Abraham Polder (1853) en de Spiering Polder (1856). Hebben de Vader's van het barre 2e kwartaal der vorige eeuw geprofiteerd door geld uit te lenen met grond als onderpand, in die tijd heel gebruikelijk? Dat weten wij niet. Het enig zekere is, dat beide broers rijk, zeer rijk, zijn gestorven. Uit de Memorie van Successie van Willem Lodewijk, † 1849 - waarin zijn hele bezit is getaxeed - blijkt, dat hij f872.437,37 heeft nagelaten. Uit die van Abraham, † 1854, dat hij 727 ha naliet plus de nodige tienden plus "roerige goederen". Alleen de taxatie van de onroerende goederen is ons bekend, zie boven. "Roerige goederen", zoals effecten, waren trouwens van geringe betekenis.

De Vader's zouden in het midden der vorige eeuw ¼ van Noord-Beveland's grond hebben bezeten. Maar ook op Zuid-Beveland waren zij ruim vertegenwoordigd: Abraham's grond was zo verdeeld: 480 ha op Noord-Beveland; 247 ha op Zuid-Beveland. Willem Lodewijk's grondbezit à 1.053.85.87 ha (d.w.z. 1053 hectare, 85 deciare, 87 are) was als volgt gelocaliseerd:

Noord-Beveland	871.84.95
Zuid-Beveland	104.87.17
Walcheren	77.13.75

Vergelijking van de waarde van deze vermogens met de waarde nu gaat altijd mank: prijsvergelijking van elk voorwerp of goed - voor zover ze vergelijkbaar nog steeds bestaan! - geeft een andere factor. Een factor 100 geeft wellicht een niet onredelijke, zij het zeer grove benadering. Willem Lodewijk gold als Zeeland's hoogste betaler van belasting. Zijn vermogen achtte men vergelijkbaar met dat van de betere Amsterdamse kooplieden.

Deel II: DE OPLOSSING

Naar aanleiding van het toezenden van het artikel over Abraham Vader aan Wim - Willem Lodewijk van Voorst Vader uit Bloemendaal - maakte deze mij opmerkzaam op een artikel van Michael Wintle in het Economisch en Sociaal-Historisch Jaarboek, dl. 49, 1986, getiteld: "Dearly won and cheaply sold". Hierna volgt een korte samenvatting van de inhoud.

Zeelands economie in de 19e eeuw was in bijna rampzalige mate geconcentreerd in één sector: de landbouw. Het vee was klein in aantal en van lage kwaliteit. Industrie was er nagenoeg nog niet. De grond was vruchtbaar en dus gaf de landbouw in goede tijden een grote opbrengst. Van nature heeft de boer een "instinct for possession". Hij wil het land dat hij bewerkt bezitten en graag dat bezit uitbreiden. Daarom heeft hij in tijden dat het hem goed ging, door hoge prijzen van de landbouwproducten, land (erbij) gekocht. Maar dat waren juist ook de tijden dat de grondprijs hoog was. Zijn hartstocht verleidde hem niet zelden tot het te hulp roepen van een hoge hypotheek.

* M.P. de Bruin en M.H. Wilderom. Tussen afsluitdammen en deltadijken. Deel I: Noord-Beveland. Middelburg, Fa. Littooy & Olthof, 1961.

Dat heeft de Zeeuwse boer dan ook gedaan in de eerste twee decennia van de 19e eeuw. Daardoor kwamen velen in de knel in de rampzalige depressie van de landbouw in de 20- en 30-er jaren. Zij moesten weer verkopen tegen een grondprijs, die door de slechte opbrengst enorm was gedaald.

Tabel 1.

DEARLY WON AND CHEAPLY SOLD

Land prices and rents in Zeeland, 1800-1912.

Grondprijs en pacht in Zeeland, 1800-1912.

	Purchase price per HA in guilders	Price index 1881/90 = 100 (average = fl. 942.70)	Rent per HA p.a. in guilders	Rent index 1882/90 = 100 (average = fl. 52.20)
1800	550	58.3 %		
1833			32	61.3%
1834	286	30.3		
1850	675	71.6	35	67.0
1851				
1852				
1853	669	71.0	42	80.5
1854				
1855				
1856				
1857				
1858	798	84.7	43	82.4
1859	(866)	(91.9)	(46)	(88.1)
1860	933	99.0	49	93.9
1861	964	102.3	54	103.4
1862	862	91.4	55	105.4
1863	(862)	(91.4)	(55)	(105.4)
1864	893	94.7	49	93.9
1865				
1866	1115	118.3	61	116.9
1867	1293	137.2	54	103.4
1868	1372	145.5		
1869	1410	149.6		

Wij zien in Tabel 1 dat de grondprijs tussen 1834 en 1853 meer dan verdubbeld is.

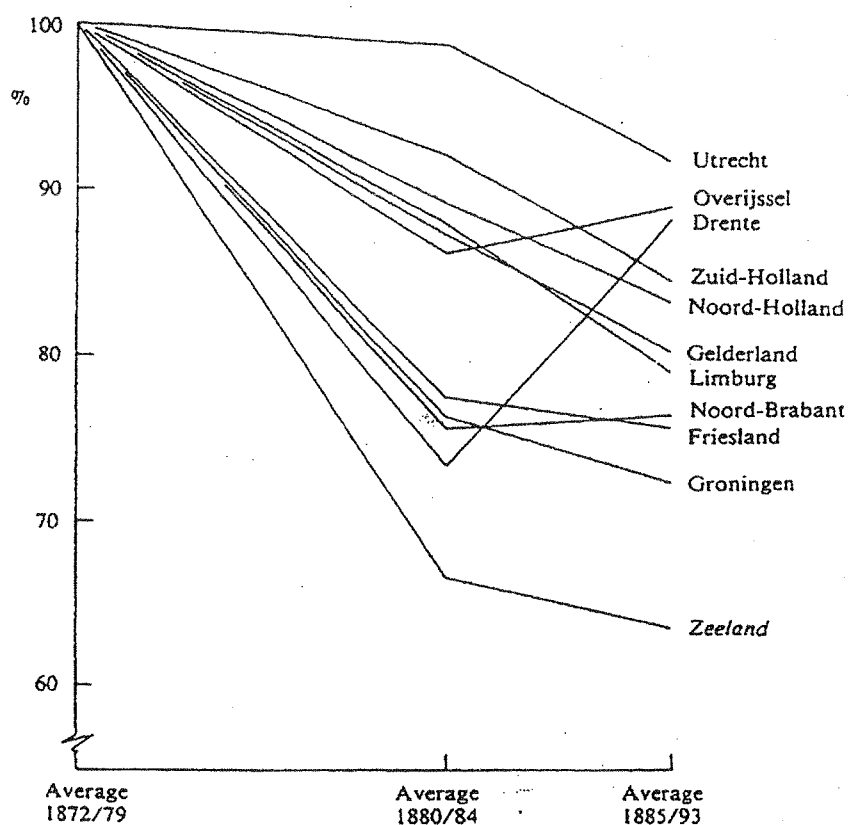
Voor de periode 1872-1893 - het laatste kwart van de eeuw leed de landbouw opnieuw onder een zware depressie - kon worden vastgesteld, dat de prijsdaling in Zeeland die in alle andere provincies overtrof (figuur 2)!

Figuur 2.

DEARLY WON AND CHEAPLY SOLD

Total value of farmland per province, 1872-1893 (indices)

Koopwaarde van boerenland, per provincie, 1872-1893

Source: A. Venema, „Proeve eener berekening van de koopwaarde der gronden bij den landbouw en de veehouderij in gebruik”, *De Economist* 46 (1897) 850.

Hoe minder vruchtbaar de grond, hoe lager de opbrengst. Hierdoor ontstaat minder gauw neiging tot het aangaan van schulden voor grondaankoop, waardoor de boer ook minder gauw in de knel komt bij gedaalde inkomsten. Voor de periode 1820-1850 zijn die cijfers niet aanwezig, maar naar analogie is waarschijnlijk dat die eerdere depressie tot de zelfde uitkomst heeft geleid. Tot zover de samenvatting van het artikel van Wintle.

Wij kennen de omvang van het vermogen, dat sterk overwegend bestond uit land, uitsluitend uit de beschrijving van hun nalatenschap. Willem Lodewijk stierf in 1849, Abraham in 1854. De landbouw had zich hersteld en daardoor ook de grondprijs. Hun rijkdom toen moet in hoge mate daarvan het gevolg zijn geweest, dat zij bij het verwerven van hun landbezit, dat aantoonbaar vrijwel geheel plaats vond in het 2e kwart van de eeuw, dankbaar gebruik gemaakt hebben van de zo sterk gedaalde grondprijs.

Het land dat zij kochten was zeker niet alleen boerenbezit. Vanaf de indijking is op Noord-Beveland een hoger percentage grond eigendom geweest van landheren dan op de andere eilanden. In het begin van de eeuw verkocht het Staatsdomein veel bezit, ter delging van de staatsschuld. Op Noord-Beveland was ook het Kroondomein omvangrijk, evenals het bezit van de boedel Nassau. Dat laatste bezit is in de loop van de eeuw steeds meer afgekald. We hebben al gezien dat Willem Lodewijk Sorgwijck heeft gekocht uit de nalatenschap van een andere grondbezitter - toen ter tijd zelfs Zeeland's grootste.

Het nadeel van de overdracht van bezit van boer naar belegger was, dat de opbrengst via de pacht voor een groot deel aan de locatie werd onttrokken. Voor de Bevelanden betekende het dat de vertering meestal plaats vond in Middelburg of op een Walcherse buitenplaats, waar de kapitaal-krachten in hoge mate waren geconcentreerd. Van Zeeuws-Vlaanderen vloeiden de pachtsommen voor een groot deel zelfs af naar het buitenland, overwegend België, maar ook wel naar Frankrijk en Duitsland.

De gebroeders Vader zijn in zo verre voor Noord-Beveland een zegen geweest, dat zij, in tegenstelling tot het beschrevene in de voorgaande alinea, ter plekke bleven zitten, evenals een groot deel van hun erfgenamen. Hierdoor kon de opbrengst van de landbouw worden aangewend tot verbetering der landbouwmethoden en ook, dank zij hun Christelijk plichtsbesef, voor verzachting van de bittere armoede van de boerenarbeider in die eeuw.

Blijft nog de vraag hoe de broers aan het kapitaal, nodig voor een zo omvangrijke grondaankoop, zijn gekomen. Voor Willem Lodewijk is dat wel duidelijk: zijn vrouw was vermogend (zie deel I). Over Brams prestatie blijft verbazing en bewondering. Naast de befaamde zuinigheid der Vader's komt kopen met hypotheek of anders geleend geld in aanmerking. Wellicht dat een studie van de notaris archieven - geen kleinigheid! - hier opheldering kan geven. Dat laten wij dan graag aan een volgende generatie over.

Het verschil in kapitaal bij het begin van de eeuw verklaart natuurlijk wel dat Willem Lodewijk's erfenis bijna het dubbele bedroeg van die van Bram.

Eindhoven, Deel I: 1996, Deel II: 1998